

Komunikacinė pedagogų kompetencija kaip pedagoginio bendravimo prielaida

Dėja Aukštkalnytė

Vytauto Didžiojo universitetas

1. Pedagoginio bendravimo aktualumas reformuojant Lietuvos švietimo sistemą

Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų programos sudarytojai kaip vieną iš siektinų išugdyti žmogaus savybių nurodo gebėjimą bendrauti ir bendradarbiauti. Tai tampa vienu iš aktualiausių šiandieninės mokyklos tikslų. Pirmiausia dėmesį į jį turėtų atkreipti dabartiniai ir būsimieji pedagogai, praktinėje veikloje turėsiantys įveikti šią užduotį, puoselėti nurodytas savo pačių ir mokinių savybes, kad bendravimo metu išskeltos ugdymo nuostatos paliestų giluminius augančio žmogaus dvasios klodus. Tad pedagogai turi itin subtiliai išmanyti bendravimo ypatumus ir mokėti efektyviai jais naudotis. Neįsigilinęs į optimalaus pedagoginio bendravimo teikiamus privalumus, mokytojas nebus pakankamai pasirengęs atlikti tikro ugdytojo vaidmenį ir maksimaliai atskleisti geriausias savo ir mokinių savybes.

Tačiau net stokojant visapusiškų bendravimo įgūdžių, juos galima išsiugdyti. Tai vienareikšmiškai pažymi ir Lietuvos, ir užsienio autoriai, pedagogai, psichologai ir sociologai, gvildenantys bendravimo problemas ir jų sprendimo būdus. „Asmuo, kuris efektyviai bendrauja, gali užimti reikšmingą vietą grupės gyvenime ir išsiugdyti lyderio savybes“ [2, p. 495]. O geram mokytojui ly-

derio savybės padės spręsti sudėtingus ugdymo uždavinius.

Pedagoginio bendravimo reiškinys pastarųjų dešimtmečių mokslinėje literatūroje yra analizuojamas įvairiausiai aspektais: kaip būtina ugdymo sąlyga, kaip ugdymo priemonė, kaip vienas iš ugdymo uždavinių, kaip ugdymo forma, turinys ar net rezultatas. Mokslininkų nuomonės įvairios. Tačiau vieningai sutariama, kad joks pedagoginis poveikis, jokie ugdytojo ir ugdytinio santykiai neįmanomi ne pedagoginiame susitikime ir be jo metu vykstančio bendravimo. „Pedagoginis aktas atsiranda tik tada, kai subrendęs žmogus, kaip aukštesnio prado atstovas, susiduria su bręstančiu žmogumi, kaip šito prado ieškančiu. Tikrai tada, kai du asmenys atsiduria pedagoginėje situacijoje, tikrai tada vienas tampa ugdytoju, o antras – ugdytiniu“, – teigia lietuvių pedagogikos klasikas A. Maceina [6, p. 56]. Jam pritaria ir L. Jovaiša, ne vienoje studijoje išskeldamas bendravimo svarbą. Mokslininko nuomone, bendravimu pradedamas ir baigiamas pedagoginis aktas tiek per pamoką, tiek per kitokius pedagoginius susitikimus. Bendravimo dėka organizuojama, atliekama ir kontroliuojama veikla, vadovaujantis konkrečiais mokymo ar auklėjimo uždaviniais.

Rusų mokslininkai (A. A. Leontjevas, V. A. Kan-Kalikas) teigia, jog optimalus pedagoginis bendravimas sukuria palankiau-

šias sąlygas moksleivių motyvacijos raidai, mokomosios veiklos kūrybiniam pobūdžiui, moksleivio asmenybės formavimuisi. Be to, sudaro palankų emocinį mokymosi klimatą, geresnes sąlygas kitų socialinių-psichologinių procesų vaikų kolektyve valdymui ir leidžia maksimaliai panaudoti geriausias asmenines mokytojo ypatybes mokymo procese.

Tad šio straipsnio tikslas – pateikti pedagoginio bendravimo sampratą ir nustatyti jo ryšį su komunikacine mokytojų kompetencija, kurią turėtų išsiugdyti gebantis veiksmingai bendrauti pedagogas. **Tyrimo metodas** – Lietuvos ir užsienio autorių mokslinė literatūros analizė.

2. Pedagoginio bendravimo samprata

Kaip jau buvo minėta, pedagoginio bendravimo problema pastarųjų dešimtmečių literatūroje analizuojama įvairiais aspektais. Įdomiai ir plačiausiai bendravimą (*communication*) apibūdina J. A. Richards: „Bendravimas vyksta, kai vienas protas (*mind*) taip veikia savo aplinką, kad yra veikiamas kitas protas, ir tame kitame prote atsiranda patirtis, kuri yra panaši į pirmojo proto patirtį bei iš dalies yra tos patirties sukelta“ [9, p. 1005]. Tai apibūdina visų gyvų būtybių bendravimo praktiką. Pedagoginio bendravimo poveikis taip pat telpa į šį bendrą apibrėžimą.

L. Jovaiša pateikia tokią bendravimo sampratą: „1) žmonių socialinės būties forma, pasireiškianti kontaktų tarp žmonių užmezgimu ir palaikymu, draugystė, partnerystė; 2) keitimasis informacija, patirtimi, jos turtinimas, naudojantis žodiniais ir nežodiniais ženklais (signalais)“ [4, p. 27]. Tarp būtinų pedagoginių sugebėjimų autorius nurodo komunikatyvumą – gebėjimą lengvai užmegzti tarpasmeninius santykius, sėkmingai plėtoti dialo-

gą, sukurti prielankumą ir pasitikėjimą. „Juo tinkamesnė komunikacija, tuo didesnė pedagoginės sėkmės tikimybė“, – įžvalgiai pažymima kitoje studijoje [5, p. 67].

Gilesnė sąvokos prasmė atsiskleidžia autoriui konstatuojant, kad bendravimas yra „auklėtojų ir auklėtinių keitimasis vertybine informacija – žodiniais ir nežodiniais signalais, realios ir nerealaus tikrovės reikšmėmis ir prasmėmis, išgyvenimais, patirtimi“. Plėtodamas šias išvadas, mokslininkas pastebi, kad žmonių santykiai priklauso nuo vidinio žmogaus turinio – žinių, požiūrių, savęs vertinimo, o tai atsiskleidžia bendraujant. Taip susiduriame su vidinėmis ir išorinėmis bendravimo kompetencijos ypatybėmis, kurias sąmoningai arba atsitiktinai pažymi ir kiti autoriai.

Tuo tarpu B. Bitinui bendravimas – „daliujimasis socialinėmis vertybėmis žodžių, veiksmų, išgyvenimų forma“ [2, p. 32]. Autoriaus nuomone, kokių socialinių vertybių pagrindu suaugusieji bendraus su jaunąja karta, tokias ji ir perims. Tai socialinių idėjų internalizavimas, kuris, mokslininko požiūriu, yra pedagoginio bendravimo paskirtis ir esmė. Taip pat B. Bitinas laiko bendravimą auklėjimo proceso struktūriniu elementu (šalia veiklos ir santykių). Santykiai skiriasi nuo veiklos ir bendravimo mažesniu situaciškumu, nes susiklosto bendroje veikloje, bendraujant, ir daro grįžtamąjį poveikį ir veiklos kokybei, ir bendravimo pobūdžiui. Jie yra pedagoginio bendravimo pasekmė. Vadinasi, pedagogas yra bendravimo iniciatorius, valdantis bendravimo eigą ir pasirenkantis jo turinį. Autorius nurodo tris socialinėje psichologijoje skiriamus bendravimo aspektus – komunikacinį, interakcinį ir percepcinį. Jo nuomone, „pedagoginis bendravimas apibūdinamas kaip pedagogo ir auklėtinių komunikacinė sąveika, kurios turinį sudaro keitimasis informacija, auklėjimasis

pedagogo poveikis auklėtiniui, tarpusavio santykių organizavimas“ [2, p. 73]. Tad pirminiu pedagoginio bendravimo aspektu autorius laiko komunikaciją.

Rusų mokslininkas A. A. Leontjevas, taip pat kaip ir B. Bitinas, pabrėžia socialinę bendravimo prigimtį: „Bendravimas – procesas arba procesai, vykstantys tam tikromis socialinės bendruomenės – grupės, kolektyvo, visuomenės – viduje; procesai savo esme ne tarpindividualūs, bet socialiniai“ [19, p. 4]. Autorius pabrėžia, kad pedagoginis bendravimas yra profesionalus dėstytojo bendravimas su mokiniu pamokos ir ne jos metu, turintis tam tikras pedagogines funkcijas ir nukreiptas (jei jis vertingas ir optimalus) į teigiamo psichologinio klimato kūrimą, taip pat į kitas mokomosios veiklos ir santykių tarp pedagogo ir moksleivio optimizavimo rūšis. Neaplenkiami ir santykiai pedagoginio kolektyvo viduje. Socialinė autoriaus nuostata sutampa su B. Bitino išvadomis apie socialinių vertybių internalizavimą pedagoginio bendravimo metu. Labai svarbūs pastebėjimai, kad bendravimo metu atsisleidžia mokinių motyvacija, kūrybiškumas, kitos teigiamos asmeninės savybės. Tačiau teigiami ar neigiami mokymosi kokybės poslinkiai dažnai tiesiogiai siejami su bendravimo kokybe, tad autorius ne kartą pabrėžia **optimalaus** pedagoginio bendravimo reikšmę. Jam išsiugdyti autorius skiria daug pratybų bendravimui gerinti ir suskirsto jas į tris grupes:

A. pratybos prieškomunikacinei orientacijai gerinti,

B. pratybos kontaktui užmegzti,

C. pratybos bendravimo gebėjimui plėtoti.

Taigi vėl sėkmingos komunikacijos svarba.

Rusų mokslininkai V. A. Kan-Kalikas ir N. D. Nikandrovas pedagoginį bendravimą suvokia kaip pedagogo ir ugdytinio sąveikos sistemą, kurios turinį sudaro keitimasis

informacija, asmenybės pažinimas, auklėjamojo poveikio teikimas bei tarpusavio santykių organizavimas su komunikacinių priemonių pagalba. Autoriai analizuoja bendravimą daugeliu aspektų – kaip svarbią asmeninę pedagogo savybę, kaip pedagoginių metodų taikymo formą, kaip būtiną pedagoginės veiklos sąlygą, kaip pedagogikos prigimtį, kaip ypatingą auklėjimo (ugdymo) užduotį ir kaip pedagoginės komunikacijos elementų įvaldymą. Taip pat skiriamos praktinės saviugdos ir savistabos užduotys.

V. A. Kan-Kalikas pastebi, kad jei pedagogo gebėjimas bendrauti menkas, o bendra komunikacinė kultūra prasta, pedagoginėje veikloje jis neišvengs mažesnių ar didesnių problemų. Mokslininkas, kaip ir kiti minėti autoriai, iškelia mokytojo vaidmenį bendravimo procese. Jis vadina pedagoginį bendravimą profesiskai etiniu fenomenu, kurio praktinis įgyvendinimas priklauso nuo mokytojo asmeninės bendravimo „technologijos“ įvaldymo, kitaip tariant, nuo sugebėjimo tinkamai spręsti išylančius komunikacinius uždavinius bei juos iš anksto suplanuoti šalia bendrų pedagoginių užduočių. Jų sprendimo pobūdis formuoja individualų pedagogo bendravimo stilių. Vėl daroma išvada, kad pedagoginės komunikacijos elementus galima išsiugdyti.

A. V. Mudrikas išvalgiai pastebi, kad bendravimas realizuojamas esant ir teigiamam, ir neigiamam, ir abejingam bendravimo dalyvių santykiui, o pats reiškinys yra objektyvus žmonių, kuriuos gali sieti patys įvairiausi subjektyvūs santykiai, sąveikos procesas. Tad pedagoginį bendravimą būtina optimizuoti, nes netgi neigiamas ar abejingas pedagogo požiūris į ugdytinį sukels tam tikrus padarinius. Be to, autorius priskiria santykiams vidinę, subjektyviąją, o bendravimui – išorinę, objektyviąją, subjektų sąveikos puses. Tačiau gilindamasis į bendravimą, autorius išskiria tris jo fazes: atrakciją (po-

traukį), simpatiją ir empatiją. Vadinasi, bendravimas empatijos stadijoje peržengia išorinio objektyvumo ribas ir pereina į giluminių santykių lygį.

Tai tik nedidelės dalies darbų, parašytų pedagoginio bendravimo tema, apžvalga, tačiau ir iš jų galima spręsti, kad pedagoginis bendravimas mokslinėje literatūroje atskleidžia kaip sudėtingas ir daugiaprasmiškas reiškinys. Sutariama, jog bendravimas yra ne statiškas, bet kintantis, todėl vadinamas **procesu**. Pedagoginis bendravimas skiriasi nuo asmeninio, organizacinio ir netgi kitokio profesinio bendravimo rūšių tuo, kad **vyksta ugdomosios veiklos metu**. Pedagoginio bendravimo dalyviai visada yra **ugdytojas**, kaip proceso iniciatorius, ir **ugdytinis**, kaip aktyvus veikėjas, prasmingai reaguojantis į ugdytojo iniciatyvą. Todėl galima daryti išvadą, kad pedagoginis bendravimas yra ugdytojo ir ugdytinio komunikacijos procesas, tiesiogiai veikiantis visą ugdymo eigą bei prasidedantis vienas kito suvokimu (percepcija) ir peraugantis į sąveiką (interakciją). Kadangi pedagoginio bendravimo sėkmę lemia mokytojo pasirengimas ir bendravimo teorijos bei praktikos išmanymas, svarbu susiformuoti kuo aukštesnę **komunikacinę** (bendravimo) **kompetenciją**, kaip vieną iš pedagoginio meistriškumo išraiškos formų.

3. Komunikacinės kompetencijos reikšmė bendravimo procese

Komunikacijos reiškinys yra ne tik pedagogikos objektas. Jį tyrinėja ir kiti mokslai – sociologija, psichologija, lingvistika, informacijos teorija. Žodynai ir enciklopedijos terminą „komunikacija“ (*communication*) apibūdina kaip individų apsikeitimą reikšmėmis su bendros simbolių sistemos pagalba, kaip būdą pažinti kitus ar leisti kitiems pažinti savo idėjas, kaip socialinės vienybės tarp individų

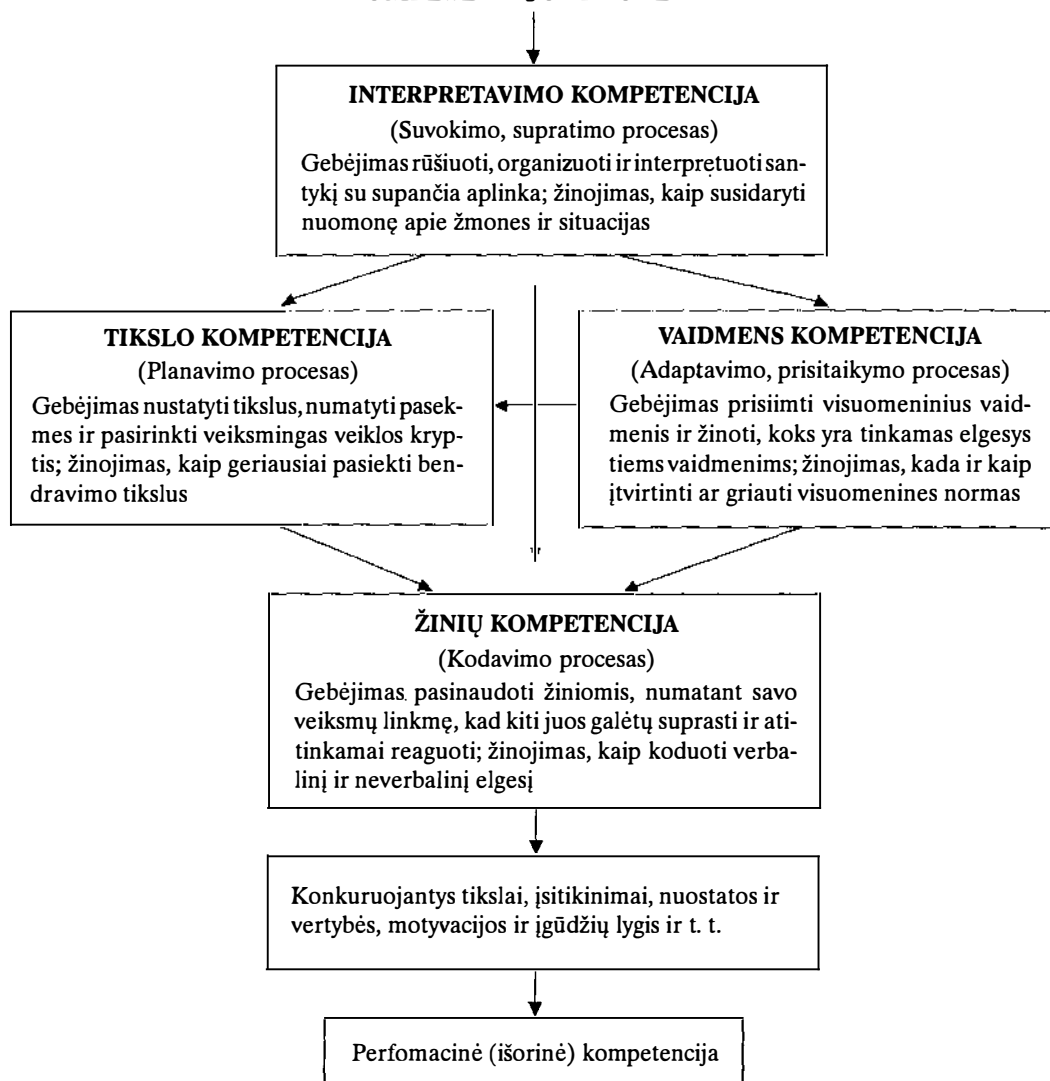
pasireikimą su kalbos ar ženklų pagalba, kaip tikslingą tarpasmeninės sąveikos procesą, kaip idėjų, informacijos ir žinių perdavimo bei gavimo metodą ir pan. Terminas kilęs iš lotynų kalbos žodžio *communicare*, reiškiančio „daryti bendru, dalintis, perduoti“.

Komunikacinės kompetencijos (*communicative competence*) terminas sutinkamas tik pastarųjų metų mokslinėje literatūroje. 1997 m. Kembridžo enciklopedijoje pateikiamas toks komunikacinės kompetencijos paaiškinimas „tai gebėjimas bendrauti su kitu asmeniu visose kasdieninėse situacijose aptariant įvairius įvykius“. Tačiau S. Trenholmas ir A. Jensenas išvelgia gilesnę reiškinio prigimtį. Anot jų, komunikacinė kompetencija – „tai gebėjimas bendrauti asmeniškai veiksmingu ir visuomeniškai tinkamu būdu“ [12]. Autoriai sudarė ir tarpasmeninės komunikacinės kompetencijos modelį (žr. pav.). Tai ne vienintelis mėginimas mokslinėje literatūroje atskleisti komunikacinės kompetencijos turinį, tad minėti autoriai kelia klausimą: ką žmogus turi žinoti ar sugebėti, norėdamas bendrauti asmeniškai veiksmingai veiksmingu ir visuomenei tinkamu būdu?

Interpretavimą mokslininkai laiko pirminiu suvokimo reiškiniumi. Tai gebėjimas esama, tiesioginę patirtį suderinti su praeities patirtimi, ją rūšiuoti, organizuoti turimos patirties kontekste. Jei neteisingai interpretuosime bendravimo partnerių elgesį, aplinką ar juos pačius, nesugebėsime tinkamai jiems atsakyti. Ši kompetencijos rūšis padeda įvertinti situacijas ir žmones, juos įvardyti, charakterizuoti ir susidaryti savo nuomonę.

Tikslo kompetencija tai pasirengimas planuoti bendravimą. Nors ne visus bendravimo atvejus galima suplanuoti, tačiau patartina iš anksto žinoti kuo daugiau pasirinkimo galimybių, norint išvengti bendravimo kliūčių ar sėkmingai jas apeiti. Kartu tai mokėjimas numatyti, kaip kiti žmonės suvokia

KOMPETENCIJOS PROCESAS

Pav. Tarpasmeninės komunikacinės kompetencijos modelis

pasaulį, reaguoja į bendravimo partnerius, ir gebėjimas mažiausiomis pastangomis pasiekti bendravimo tikslus. Tikslo kompetencija siejasi su empatija – išsijautimu į kito žmogaus vidinį pasaulį, jausmus, savęs ir aplinkos matymu jo akimis.

Negalintys prisitaikyti prie kitų nebus geri bendravimo partneriai, nes sėkmingas ben-

dravimas veda į tarpusavio sąveiką. Reikia ne tik planuoti bendravimo tikslus, bet ir siekti jų tinkamais, kultūringais būdais. Tai **vaidmens kompetencija**. Kai kyla prieštarin-gi socialiniai poreikiai, reikia mokėti teisingai pasirinkti tinkamą vaidmenį ir pripažinti kitų žmonių socialinius vaidmenis. Ypač šios kompetencijos rūšies svarba išryškėja

patekus į kitą kultūrinę aplinką, kurios bendravimo taisyklės skiriasi nuo individui įprastų. Tai ir gebėjimas laiku pajusti siunčiamus pavojaus signalus, kad socialinės elgesio taisyklės buvo pažeistos.

Tačiau jei asmuo nesugebės teisingai suprasti jam siunčiamos žinios, visos anksčiau minėtos komunikacinės kompetencijos rūšys nebus veiksmingos. Taigi **žinių kompetencija** yra sugebėjimas paversti siunčiamą informaciją suprantamomis žiniomis, kurias galima suvokti ir į jas atsakyti. Šios žinios perduodamos verbaliniais ir neverbaliniais būdais, ir norintis veiksmingai bendrauti žmogus turi nusimanyti apie juos abu, žinoti, kaip partneriai reaguos į ištariamus žodžius ar rodomus gestus, t. y. žinoti, kaip jais naudotis.

Taigi efektyviai bendrauti pasirengęs žmogus turi būti dėmesingas jį supančiam pasauliui, strategiškai numatyti bendravimo tikslus, tinkamai prisiimti socialinius vaidmenis ir apibendrinti (generalizuoti) gautas žinias. Bendrauti gebantis žmogus turi ne tik spontaniškai bei natūraliai elgtis, bet ir tuo pat metu analizuoti bendravimo eigą. Tam reikia susikaupimo ir įgudimo, „dvigubo sąmoningumo“, susikoncentravimo ne tik į bendravimo turinį, bet ir į formą. Tolesnė komunikacinių gebėjimų analizė parodo, jog komunikacinė kompetencija tiesiogiai priklauso nuo jų įvaldymo lygio. Nuodugnesnė jų apžvalga bus pateikiama toliau.

Galima pastebėti, kad išvardytas komunikacinės kompetencijos savybes analizuoja ir kiti mokslininkai. Pavyzdžiui, A. A. Bodaliovas skiria plačią studiją kitų žmonių ir aplinkos suvokimo ir supratimo procesams, t. y. percepcijai. „Kad tam tikri bendros veiklos tipai vyktų sėkmingai, būtinas tiesioginis partnerių ir jų elgesio suvokimas. Žmogiškasis žmogaus suvokimas – tai tiesioginis vaizdingas vienas kito atspindėjimas (pamėg-

džiojimas). Supratimas, individo susidarytas apie konkrečią asmenybę, – tai jos mąstymo apie ją forma, kuria apibendrintai fiksuojami to žmogaus bruožai, charakterizuojantys jį kaip darbo, pažinimo ir bendravimo subjektą.“ [14, p. 193]. Autorius taip pat pabrėžia, kad ypač svarbu, jog pedagogai, gydytojai, tardytojai, kolektyvų vadovai tiksliai suvoktų ir suprastų kitų žmonių išvaizdą ir elgesį. Teigiamas bendravimo rezultatas yra susietas ne tik su adekvačiu jausmiu bendraujančių subjektų vienas kito suvokimu, bet ir informacijos vienas apie kitą kaupimu bei teisingu apibendrinimu.

Amerikiečių mokslininkai R. F. ir K. S. Verderberiai percepcijos (suvokimo) procesą nagrinėja kaip „jutiminės informacijos kaupimą ir reikšmės jai priskyrimą“ [13, p. 61]. Jie taip pat atkreipia dėmesį, kad asmens savivoka yra percepcijų rinkinys, besisiejantis su to asmens kiekvienu būties aspektu. Savivoka formuojasi per santykius su kitais žmonėmis ir viešai pasireiškia vaidmens kompetencijos pavidalu. Tad keliant interpretavimo (suvokimo) kompetenciją, galima tobulinti ir savivoką.

A. A. Leontjevas vartoja kiek kitokį terminą – komunikacinė orientacija – ir priskiria jai tokius požymius:

- 1) gebėjimą nutuokti apie partnerius (nusakyti charakterį, nuotaiką, elgesį);
- 2) gebėjimą susigaudyti, kokie yra partnerių santykiai ir santykiai su jais (pasitikėjimo, artumo laipsnis);
- 3) gebėjimą orientuotis bendravimo situacijose.

Vardydamas pasirengimo lekciniam bendravimui etapus (o ši bendravimo rūšis yra neatskiriama pedagoginės veiklos dalis), tas pats autorius skiria panašius komunikacinės orientacijos požymius:

- 1) susigaudymą, kokie yra bendravimo tikslai ir motyvai;

2) orientavimąsi specifinėje auditorijoje (adekvatus pašnekovų įvertinimas);

3) orientavimąsi laiko, erdvės ir panašiomis bendravimo sąlygomis.

Kitas rusų mokslininkas N. Šipovenskis irgi aprašo vidinių bendravimo dalyvio savybių įtaką proceso sėkmei:

„1. Bendraujantieji turi sugebėti suvokti ir adekvačiai psichologiškai interpretuoti vienas kito elgesį tiesiogiai kiekviename bendravimo etape, fiksuoti pažintinių procesų, jausmų, poelgių kitimo momentus ir nustatyti priežastis, nulemiančias tuos pokyčius;

2. Bendraujantysis turi būti susiformavęs savo vertybinius etalonus, kurie jam padėtų lyginti verbalinio ir neverbalinio bendravimo dalyvių elgesio pokyčių pobūdį, ir tuo pat metu jų pagrindu daryti teisingas išvadas;

3. Bendraujantieji turi nuolat just, kaip jų išvaizdą ir elgesį suvokia ir psichologiškai interpretuoja kiti bendravimo dalyviai;

4. Bendraujantieji pagal galimybes turi turėti gilių žinių apie tipiškas tarpasmeninio suvokimo klaidas.“

Nors ne visi autoriai būtinas sėkmingam bendravimui vidines individo savybes vadina komunikacine kompetencija, visi jie pažymi jų svarbą bendravimo tikslams bei teigiamiems rezultatams pasiekti. Tačiau negana tik teisingai suvokti ir tinkamai įvertinti kiekvieną bendravimo etapą. Komunikacinė kompetencija iš tikrųjų pasirodo tik aktyviai veikiant, kitaip sakant, efektyviai naudojantis komunikaciniais gebėjimais. Vadinasi, komunikaciniai gebėjimai sudaro komunikacinės kompetencijos pamatą.

4. Komunikacinių gebėjimų klasifikacijos problema

Įvairūs autoriai nurodo nevienodą komunikacinių gebėjimų skaičių. Pagrindinės dvi gru-

pės, kurias išskiria visi tyrinėtojai, yra verbaliniai ir neverbaliniai komunikaciniai gebėjimai. Verbaliniams gebėjimams priskiriame kalbą ir specifinę individo kalbėsenos manierą, o neverbaliniai gebėjimai apima plačią įvairių išraiškos priemonių skalę. Tarptautinė socialinių mokslų enciklopedija teigia, kad neverbalinis bendravimas – tai ir veido išraiška, akių kontaktas, vyzdžių plėtimasis, poza, gestai ir tarpasmeninė distancija. Tai taip pat ir bendravimas prisilietimu ir kvapu, įvairių rūšių papuošalais (dirbiniais), tokiais kaip kaukės ar apranga, arba formalizuotos bendravimo sistemos, tokios kaip šviesoforas. Kartais šis terminas gali būti vartojamas apibūdinti vokales kalbos ypatybes, tokias kaip intonacija, akcentuacija, kalbos tempas ir garsumas. Tad neverbalinio bendravimo elementų arba šiuo terminu apimamų ypatybių skaičius praktiškai pasidaro beribis. Tačiau ne visas neverbalinis elgesys turėtų būti laikomas bendravimu. Kad elgesys būtų komunikatyvus, jis turi perduoti tam tikrą informacijos kiekį bendravimo partneriui, t. y. gavėjui. Tad elgesys ne visada yra intenciškai komunikatyvus.

Ypatinga komunikacinių gebėjimų svarba išryškėja jau pradinio mokymosi etapu. Kaip pažymi „Naujosios Funko ir Wagnaliso enciklopedijos“ autoriai, pradinės mokyklos mokinys „neišmoksta nieko naudingesnio negu komunikaciniai gebėjimai“. Kadangi mokiniai naudoja klausymo, kalbėjimo, skaitymo ir rašymo įgūdžius beveik kiekvieną savo darbinės veiklos ar žaidimo minutę, tai tampa pagrindiniais įrankiais, mokantis beveik kiekvieno naujo dalyko. Jų meistriškas įvaldymas padeda pasiruošti suaugusiųjų gyvenimo problemoms. Komunikacinių gebėjimų tobulinimas taip pat padeda mokiniams susiformuoti gerus darbo įpročius. Tačiau pirmiausia moksleiviai turėtų matyti tinkamo bendravimo pavyzdžius savo kasdienėje aplinkoje, t. y. pirmiausia

šeimoje ir mokykloje. Tad vėl grįžtame prie suaugusiųjų atsakomybės už jaunosios kartos ugdymą.

Antai L. Jovaiša, rašydamas apie komunikaciją, pažymi, kad ji esti žodinė ir nežodinė. „Labai svarbu įgyti žiūrėjimo, klausymo, klausinėjimo, kalbėjimo sugebėjimus, įgalinančius tinkamai bendrauti“ [5, p. 68]. Tačiau autorius nekelia tikslo detaliam išanalizuoti, kaip komunikaciniai gebėjimai reiškiasi pedagoginiame procese, tik reziumuoja, kad tinkamos komunikacijos trūkumai labai trukdo normaliai jo eigai.

V. A. Kan-Kalikas, pateikdamas praktinius patarimus, kaip gerinti pedagoginį bendravimą, šalia kitų būtinų profesinių savybių, išskiria tokius saviugdai paklūstančius pedagoginės komunikacijos elementus:

- gebėjimas organiškai ir palaipsniui veikti viešojoje aplinkoje;
- gebėjimas atpalaiduoti raumenis pedagoginės veiklos procese;
- intonavimo technika;
- mimikos, pantomimos lavinimas;
- ikikalbinis bendravimas;
- kalbos technika ir logika, jos išraiškin-gumas ir emocionalumas;
- žodinis pedagoginis poveikis;
- vaizdingas informacijos perdavimas;
- gestų pasirinkimas;
- gesto panaudojimas pedagoginės veiklos etudinėje situacijoje.

Minėtos mokytojo bendravimo išraiškin-gumo savybės sutampa su kitų autorių vardijamomis savybėmis. Pavyzdžiui, R. B. Pat-tonas ir K. Griffinas nedetalizuoja neverba-linių bendravimo būdų, bet, gilindamiesi į kalbos vartojimo ypatumus, ypač pabrėžia tarpasmeninės semantikos svarbą. Jų nuo-mone, žodžiai skirtingiems žmonėms turi skirtingas reikšmes, o kalba atspindi ne tik individo asmenybę, bet ir visuomenės kul-tūrą, taip pat kuria socialinę realybę.

S. Trenholmas ir A. Jensenas itin detaliam išvardija verbalinius ir neverbalinius gebėjimus (jų vartojamas terminas – neverbaliniai kodai) ir nurodo, kad neverbalinis bendravimas yra senesnė ir patikimesnė bendravimo forma, kad jo poveikis yra emociškai galingesnis, jis perteikia universalesnę reikšmę, yra nenutrūkstamas ir natūralus, paprastai pasireiškia vienu metu keliomis išraiškos priemonėmis. Neverbaliniai kodai naudojami trimis būdais – išreikšti, keisti žodinės informacijos prasmę, reguliuoti tarpusavio santykių tėkmę. Neverbaliniai kodai perduodami septynių rūšių kanalais:

1) prokseminiu (erdvės, atstumo, aplinkos, teritorijos, priartėjimo, asmeninės erdvės);

2) fizine išraiška (rasė, kūno sudėjimo tipai, poza, laikysena, apranga, papuošalai);

3) žvilgsniu (akių kontaktas, išraiškingumas, žiūrėjimas, matymas, kontakto reguliavimas žvilgsniu);

4) veido išraiška (raukšlės, mimika, atskleidžiančios užuominos, kultūrinės taisyklės);

5) kinestetiniu (emblemos, iliustracijos, afektai, adaptacijos, reguliavimas); (kiek plačiau reiktų paaiškinti, ką autoriai turi galvoje, nurodydami penkis kinestetinio kodų perdavimo kanalo porūšius: emblemomis jie vadina kinestetikos galią sustiprinti ir/arba pakeisti žodžių prasmę; iliustracijomis – žodžių prasmės sustiprinimą ir akcentavimą kinestetinėmis priemonėmis; afektinė išraiška – tai fizinių ir/arba emocinių pojūčių išraiška; adaptacija – pokalbio tėkmės, eigos, partnerio ar situacijos kontroliavimas);

6) vokaliniu (balso ypatybės, sutelktumas);

7) taktiliniu (prisilietimo tipai, kontekstas).

Tų pačių autorių teigimu, verbalinis bendravimas (verbaliniai kodai) taip pat susi-

deda iš atskirų elementų, o kalba vartojama trimis reikšmių lygiais: semantiniu, sintaksiniu-gramatiniu ir pragmatiniu – kalbos veiksmo. Kalba skatina mus kurti naujas reikšmes, teikia gebėjimą galvoti naujai ir kompleksiskai, kalba gali aiškinti pati save. Kaip nurodo minėti mokslininkai, egzistuoja šios kalbos funkcijos:

- 1) nugalėti tylą ir nežinojimą,
- 2) išreikšti ir kontroliuoti emocijas,
- 3) išreikšti arba paslėpti mintis ir motyvus,
- 4) užmegzti kontaktus ar jų išvengti,
- 5) žymėti socialinį ar individualų identiškumą,
- 6) padėti ieškoti informacijos,
- 7) kontroliuoti ir būti kontroliuojamais pasaulyje,
- 8) aiškinti bendravimo procesą.

B. D. Rubenas taip pat aprašo verbalinius ir neverbalinius kodus, kalbai suteikdamas pagrindinę reikšmę kasdieniame gyvenime, o neverbaliniams skirdamas antraeilį vaidmenį. Tai esminis skirtumas tarp anksčiau minėtų autorių ir šio mokslininko teiginių. Jis pažymi, kad neverbalinės bendravimo priemonės papildo verbalines ir turi bendrų bruožų – kyla vienodai dažnai, sinchroniškai atkartoja verbalinę informaciją. Tačiau tai prieštarauja daugelio autorių išvadoms, jog neverbaliniai kodai gali ir prieštarauti, ir pratęsti verbalinę žinią. B. D. Rubenas skiria tokius neverbalinių kodų perdavimo tipus: vokalinis (paralingvistinis sakymo pobūdis), vaizdinis (žvilgsnis ir akys, veido išraiška, apranga ir papuošalai, fizinis sudėjimas), gestikuliacija (paveldėjami, atrasti, pamėgdžiojami ir išsiteniruoti veiksmai), taktilinis (prisilietimai), erdvės, aplinkos ir laiko. Iš esmės ši klasifikacija sutampa su S. Trenholmo ir A. Jenseno išvadomis.

Verderberiai kalbai priskiria šias funkcijas:

- 1) pažymėti ir apibūdinti,
- 2) įvertinti,

3) svarstyti apie dalykus, nesisiejančius su tiesiogine patirtimi,

4) kalbėti apie kalbą.

Kalbos reikšmės, arba valdos, autorių teigimu, yra sintaksė (frazų, sakinių architektūra), semantika (lingvistinė reikšmė) ir pragmatika (praktinis kalbos vartojimas bendraujant). Verbalinius gebėjimus galima tobulinti, pasirenkant preciziškiausias, specifines, konkrečiausias žodžių prasmes.

Lyginant su verbaliniu bendravimu, neverbalinis, autorių nuomone, yra:

- 1) dviprasmiškesnis (intensinės ir neintensinės užuominos);
- 2) tęstinis (vyksta tol, kol asmuo būna partnerio akivaizdoje);
- 3) daugiakanalis (keli elementai vienu metu);
- 4) patikimesnis (jei verbalinės ir neverbalinės prasmės perdavimas vienas kitam prieštarauja);
- 5) suteikia gilesnių emocijų išvalgų;
- 6) sutampa daugelyje skirtingų kultūrų.

Neverbalinio bendravimo funkcijos – paremti žodžių prasmę, prieštarauti jai, reguliuoti verbalinės sąveikos tėkmę, užimti žodžių vietą. Autoriai grupuoja neverbalinių kodų perdavimo kanalus į keturias didesnes grupes, turinčias mažesnius pogrupius:

1. Kūno judesiai: a) akių kontaktas, b) veido išraiška, c) gestai; kūno judesiai naudojami kaip emblemos, iliustracijos, afektų išraiška, regulatoriai ir adaptatoriai (žr. S. Trenholmo ir A. Jenseno kinestetiką).

2. Paralingvistika (vokalinės charakteristikos): a) aukštis, b) garsumas, c) greitis, d) kokybė; taip pat gali būti naudojama perduodamai žiniai patvirtinti, sustiprinti ar prieštarauti.

3. Išvaizda: a) apranga, b) prisilietimas ir haptika (rankų, delnų judesiai – plojimas, tapšnojimas, beldimas, etc.); c) chronemika (laiko naudojimas ir struktūravimas), svar-

bi bendravimo trukmei, aktyvumui, punktu-
aliumi.

4. Aplinka: a) erdvė (nekintančios aplin-
kos struktūros, erdvėje išsidėstę objektai,
daiktai, proksemika, arba asmeninė erdvė),
b) temperatūra, apšvietimas ir spalva.

Taigi komunikacinių gebėjimų tyrinėtojų
išvados iš esmės nesikerta, bet papildo vie-
nos kitas. Visi jie skiria dvi pagrindines gru-
pes – verbalinius ir neverbalinius gebėjimus.
Visi sutinka, kad nei asmeninis, nei profesii-
nis bendravimas nebus sėkmingas be prak-
tinio komunikacinių gebėjimų įvaldymo. Ko-
kie gi gebėjimai patys svarbiausi pedagogi-
nėje veikloje? Galima besąlygiškai teigti, kad
kalbėjimo įgūdžių lavinimas yra būtinybė pe-
dagogui. Net naudodamasis ženklų, simbo-
lių, formulių sistema, mokytojas privalo aiš-
kiai ir suprantamai dėstyti sakytines bei ra-
šytines mintis. Kalbinėmis priemonėmis ben-
draujama ne tik su mokiniais, bet ir su jų
tėvais, nebūtinai tiesioginio kontakto metu,
tad reikėtų nuolat tobulinti kalbėjimo bei
rašymo stilių, atsakyti itin individualizuo-
tų žodžių prasmų, tinkamai naudotis gra-
matika ir sintakse. Kalbos vartojimas neiš-
vengiamai susijęs su mokytojo balso vokali-
nėmis ypatybėmis, tad reikia rūpintis, kad
balsas nebūtų nuolat pakeltas ir garsus, kad
kalbėjimo tempas nebūtų nei per lėtas, nei

per greitas, o tembras – pageidautina – ma-
lonus. Kaip vieną iš mokytojams kylančių
problemų galima pažymėti balso stygų su-
sirgimus, kuriuos būtina skubiai gydyti. Tie-
sioginiame susitikime, ypač pradiniame ben-
dravimo su klase etape, didelę reikšmę turi
tokios neverbalinio bendravimo formos, kaip
mokytojo išvaizda, apranga, laikysena, vei-
do išraiška, žvilgsnis, gestikuliacija, kineste-
tika. Itin atsargiai reikėtų naudotis taktili-
nėmis ir prokseminėmis komunikacijos for-
momis. Erdvė, aplinka bei laikas ypač svar-
būs, sudarant pamokų tvarkaraštį, numatant
mokinių skaičių ir išsidėstymą klasėje. Tad
pedagoginėje veikloje praktiškai svarbios be-
veik visos verbalinio ir neverbalinio bendra-
vimo formos.

Įvertinus komunikacinių gebėjimų svar-
bą komunikacinės kompetencijos formavi-
muisi bei jos įtaką pedagoginio bendravi-
mo tobulinimui, galima daryti išvadą, jog
bendravimo technikos įvaldymas, mokėjimas
suvokti ir suprasti bendravimo part-
nerius, kryptingas naudojimas verbalinė-
mis ir neverbalinėmis komunikacijos prie-
monėmis įgalintų mokytojus ne tik tobuliau
perteikti dalykines žinias, bet ir gerinti
santykius su mokiniais, padėtų kelti jų
savivoką bei savivertę.

Literatūra

1. Bitinas B. Auklėjimo teorijos ir metodikos klau-
simai. Vilnius, 1996.
2. Bitinas B. Pedagoginis bendravimas ir santy-
kiai – auklėjamosios veiklos mechanizmai // Mokyto-
jas ir ideologijų kova. Kaunas: Šviesa, 1987.
3. Jovaiša L. Hodegetika: Auklėjimo mokslas. Vil-
nius: Agora, 1995.
4. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. Kaunas: Švie-
sa, 1983.
5. Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. Kaunas:
Technologija, 1997.
6. Maceina A. Lavinimas ir auklėjimas // Lietuvos
pedagogikos istorijos chrestomatija. Vilnius, 1996.

7. Brent Ruben D. Communication and Human
Behavior. 2-nd edition. New York: Macmillan Pub-
lishing Company, 1988.

8. Huseman R. C., Logue C. M., Freshley D. L.
Readings in Interpersonal and Organizational Com-
munication. 2-nd edition. Boston: Holbrook press,
Inc., 1973.

9. Patton B. R., Griffin K. Interpersonal commu-
nication: Basic text and Readings. New York: Har-
pers Row publishers, Inc., 1974.

10. Phillips G. M., Wood J. T. Communication and
Human Relationships: The Study of Interpersonal
Communication. New York: Macmillan publishing
Co., Inc., 1983.

11. Roloff M. E. Interpersonal Communication: The Social Exchange Approach. USA, 1985.

12. Trenholm S., Jensen A. Interpersonal Communication. Belmont, California: Wadsworth publishing company, 1988.

13. Verderber R. F., Verderber K. S. Inter-act: using interpersonal communication skills. 5-th edition. Belmont, California: Division of Wadsworth, Inc., 1989.

14. Bodaliyov A. A. Vosprijatie i ponimanie čeloveka čelovekom. Moskva: Izd-vo Mosk. un-ta, 1982.

15. Beznosov V. G. Obščenie kak iskusstvo. Leningrad: Znanie, 1990.

16. Kan-Kalik V. A. Gramatika obščeniya. Groznyj: Čečeno-Ingušskoje knižnoje izdatelstvo, 1988.

17. Kan-Kalik V. A. Učitelju o pedagogičeskom obščeni // Dlia učitelja. Moskva: Prosveščenie, 1987.

18. Kan-Kalik V. A., Nikandrov N. D. Pedagogičeskoje tvorčestvo. Moskva: Pedagogika, 1990. (Bka učitelja i vospitatelja).

19. Leontjev A. A. Pedagogičeskoje obščenie. Moskva: Znanie, 1979.

20. Mudrik A. V. Obščenie kak faktor vospitanija školnikov. Moskva: Pedagogika, 1984.

Communicative Competence of Teachers as Base of Successful Pedagogical Communication

Summary

What is the importance of communicating in pedagogy? The author of this article tries to explain the essence of pedagogical communicating analyzing works of many contemporary scientists. Conclusion is that pedagogical communication is communicative process between the teacher and the student, perception of one another and interaction. In the article the author says that communicative competence is

important condition of pedagogical communication. The model of communicative competence explains its links with communicative skills. Communicative skills are grouped, as many authors conclude, in verbal and nonverbal behaviour. The final part ends with the conclusions about the importance to improve communicative skills of the future teachers.